

Επιστημονικοί Αναπροσανατολισμοί
Τεχνοεπιστήμη Ψηφιακότητα Μετανθρωπισμός

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Μια κριτική επισκόπηση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Χαράλαμπος Κόκκινος & Μανώλης Πατηγιώτης

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Χαράλαμπος Κόκκινος

ΡΟΠΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας στην Ελλάδα σήμερα

1. Το πεδίο

Ο κλάδος της Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης βρήκε τη θέση του στην ελληνική ακαδημαϊκή ζωή στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Πρώτα με το μεταπτυχιακό πρόγραμμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης και της Τεχνολογίας του τομέα Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών και Δικαίου του Γενικού Τμήματος του Μετσόβιου Πολυτεχνείου· και μετά με την ίδρυση του τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Παρά το γεγονός ότι ιστορικοί και φιλόσοφοι της επιστήμης συγκρότησαν διακριτές κοινότητες, οι θεματικές του πεδίου ενθάρρυναν τον μεταξύ τους διάλογο. Τα προβλήματα του ρεαλισμού, η φιλοσοφία της ιστορίας και οι προκλήσεις της κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας έδωσαν την ευκαιρία σε ιστορικούς και φιλοσόφους να αντιδικήσουν σχετικά με τον τρόπο παραγωγής επιστημονικών γεγονότων και έγκυρων (ό,τι κι αν σημαίνει αυτό) αφηγήσεων για το παρελθόν της επιστήμης. Σε γενικές γραμμές, το πλαίσιο υπήρξε εξαρχής ευρύ και ανεκτικό, παρά τη μεγάλη απόσταση που χώριζε τις διαφορετικές προσεγγίσεις και θεματικές. Το κοινό ενδιαφέρον ήταν ισχυρότερο: Πώς παράγεται και πώς νομιμοποιείται η γνώση σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο; Η διερεύνηση αυτών των ζητημάτων συνέβαλε στην ανάπτυξη ισχυρών προσωπικών και επαγγελματικών δεσμών μεταξύ ιστορικών και φιλοσόφων της επιστήμης.

Παρούσα στο πεδίο ήταν και η Ιστορία της Τεχνολογίας, κάπως πιο μοναχική και απομακρυσμένη, όμως, από τις διαμάχες που συντάρασσαν εκείνη την εποχή τον χώρο της Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης (τους περίφημους

«πολέμους της επιστήμης»). Από την πλευρά της, η έμφαση δόθηκε αφενός στην εδραίωση του πεδίου και, αφετέρου, στη δημιουργία μιας ελληνικής εκδοχής του, που θα επέτρεπε σε ένα νέο ακαδημαϊκό προσωπικό να μελετήσει τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία υπό το πρίσμα της τεχνολογικής της συγκρότησης. Από αυτή την άποψη, υπήρξε ιδιαίτερα παραγωγική, αν και χρειάστηκε κάποια χρόνια για να βρει τον βηματισμό της. Ακολουθώντας τα ιστοριογραφικά πρότυπα της εποχής και περιοριζόμενη από το αντικειμενικό γεγονός ότι το πεδίο αναφοράς της ήταν κυρίως ο 19ος και 20ός αιώνας, σε πρώτη φάση ενθάρρυνε μια σειρά μελετών που αφορούσαν τη σχέση τεχνολογίας και νεοτερικής κοινωνίας. Δημόσια σφαίρα, εκπαίδευση, φύλο, περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά ήταν μερικές από τις περιοχές που εξετάστηκαν σε συνάφεια με την τεχνολογία. Κατόπιν το ενδιαφέρον στράφηκε στη μελέτη των σχέσεων κράτους-τεχνολογίας. Διδακτορικές διατριβές και ερευνητικά προγράμματα εστίασαν στην ιστορική ανασυγκρότηση των διαδικασιών ανάπτυξης κρίσιμων τεχνολογικών συστημάτων και υποδομών γύρω από τα οποία οργανώθηκε η λειτουργία του ελληνικού κράτους.

Η πορεία που ακολούθησε η Ιστορία της Τεχνολογίας στην ελληνική ακαδημαϊκή ζωή, καθώς και οι ερευνητικές συνεργασίες που αναπτύχθηκαν με προγράμματα του εξωτερικού, είχαν μια ενδιαφέρουσα συνέπεια. Σε αντίθεση με την Ιστορία της Επιστήμης που εξαρχής αναζήτησε την ολοκλήρωσή της στη συνεργασία της με τη Φιλοσοφία της Επιστήμης, η Ιστορία της Τεχνολογίας δεν επιδίωξε να μοιραστεί τους ερευνητικούς προβληματισμούς της με τη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας, αλλά στράφηκε προς το διεπιστημονικό πεδίο Επιστήμη, Τεχνολογία, Κοινωνία (Science, Technology and Society – STS).¹

1 Στον ακαδημαϊκό χώρο, το πεδίο «Επιστήμη, Τεχνολογία και Κοινωνία» («Science, Technology and Society», ο πρόγονος των «Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας», που τώρα όμως από πολλούς θεωρείται τμήμα τους) έγινε από τη δεκαετία του 1960 η ομπρέλα διάφορων ομάδων που τις ένωναν προοδευτικοί στόχοι και το ενδιαφέρον τους για την επιστήμη, την τεχνολογία και τη μηχανοτεχνία ως προβληματικούς κοινωνικούς θεσμούς. Για τη σχέση των δύο πεδίων, βλ. ενδεικτικά: L. Daston (2009), *Science Studies and the History of Science*, *Critical Inquiry* 35: 798-813· P. Dear και S. Jasanoff (2010), *Dismantling Boundaries in Science and Technology Studies*, *Isis* 101(4): 759-774. Επίσης, D. Pestre (2004), *Thirty years of science studies: knowledge, society and the political*, *History and Technology: An International Journal* 20(4): 351-369.

Αυτό που κέρδισε το ενδιαφέρον της Ιστορίας της Τεχνολογίας ήταν περισσότερο το εύρος και η ποικιλία των περιπτώσεων που προσφέρονταν για ανάλυση, παρά η εξερεύνηση των επιστημολογικών και οντολογικών θεμελίων του κλάδου. Έτσι, σε επίπεδο διδασκαλίας, δόθηκε έμφαση στην ανάδειξη των κοινωνικών παραγόντων που καθοδήγησαν τις τεχνικές επιλογές των πρωταγωνιστών και σε επίπεδο έρευνας στη μελέτη των συσχετισμών εξουσίας που καθόρισαν τη μορφή συγκεκριμένων τεχνημάτων και υποδομών. Εμπνεόμενη από μια κριτική θεώρηση και στοχεύοντας να συμβάλει στην ιστορική κατανόηση της ελληνικής κοινωνίας υπό το πρίσμα του τεχνολογικού φαινομένου, η Ιστορία της Τεχνολογίας αποτελεί σήμερα τμήμα του πεδίου STS, με ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη των επιστημονικών και τεχνολογικών πολιτικών του παρελθόντος και του παρόντος. Η συγκεκριμένη ακαδημαϊκή επιλογή υποστηρίζεται και από την πραγματιστική προσδοκία οι απόφοιτες/οι των σχετικών προγραμμάτων σπουδών να μπορούν να βρουν εργασία σε φορείς επεξεργασίας επιστημονικών και τεχνολογικών πολιτικών, όπως υπουργεία, όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεξαμενές σκέψης κλπ.

Αυτό, με τη σειρά του, είχε δύο σημαντικές συνέπειες. Αφενός, όπως ήδη σημειώθηκε, η Ιστορία της Τεχνολογίας, ιδιαίτερα στην STS εκδοχή της, δεν προβληματίστηκε ιδιαίτερα για τα γνωσιολογικά της θεμέλια. Το «άνοιγμα των μαύρων κουτιών» και η ανασυγκρότηση των δικτύων δρώντων που συμμετείχαν στη διαμόρφωση των διάφορων τεχνημάτων πρόσφεραν εγκάρσια θεωρητική θεμελίωση στο πεδίο. Από εκεί και πέρα, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε επιμέρους περίπτωσης, υιοθετούνταν ένα εξηγητικό πλαίσιο, το οποίο, στην πορεία, μπορεί να αποδεικνυόταν περισσότερο ή λιγότερο χρήσιμο και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις. Δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος, όμως, ότι το πεδίο ανέπτυξε ένα συμπαγές (όχι απαραίτητως ομοιογενές) θεωρητικό πλαίσιο για τη μελέτη της ελληνικής περίπτωσης ή την προσέγγιση της τεχνοεπιστήμης εν γένει. Εξάλλου, η περιπτωσιολογία και η χρήση ad hoc εξηγητικών εργαλείων αποτελεί χαρακτηριστικό του πεδίου STS, γι' αυτό και σπάνια θα δει κανείς το ίδιο ζήτημα να προσεγγίζεται από διαφορετικές θεωρητικές παραδόσεις (κάτι που, αντιθέτως, αποτελεί κανόνα στην Ιστορία και τη Φιλοσοφία της Επιστήμης). Επίσης, η Ιστορία της Τεχνολογίας

δεν συμμετείχε ενεργά στη συζήτηση για τα οντολογικά και ανθρωπολογικά ζητήματα που συνδέονται με τα αντικείμενα της μελέτης της: την τεχνολογία ως οντολογία, τη σχέση τέχνης και τεχνολογίας, την επιτελεστικότητα των τεχνημάτων, τα χαρακτηριστικά της τεχνολογικά διαμεσολαβημένης ανθρωπίνης εμπειρίας, τον ρόλο της τεχνολογίας στη συγκρότηση της υποκειμενικότητας, τη φύση του τεχνικού σχεδιασμού κλπ. Εξού και η αμηχανία με την οποία αντιμετωπίζει τις σύγχρονες τεχνοεπιστημονικές εξελίξεις, ιδιαίτερα τα ζητήματα του ψηφιακού πολιτισμού, που από τη φύση τους καθιστούν αναγκαία τη συμπόρευση με τη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας.

Η δεύτερη συνέπεια της απορρόφησης της Ιστορίας της Τεχνολογίας από το πεδίο STS είναι ο περιορισμός της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας σε πανεπιστημιακά τμήματα Φιλοσοφίας. Οι άνθρωποι που ασχολούνται με αυτή προέρχονται κατά κύριο λόγο από τον χώρο της Φαινομενολογίας και εστιάζουν σχεδόν αποκλειστικά στη λεγόμενη ουσιοκρατική παράδοση του 20ού αιώνα (στην Τεχνολογία με κεφαλαίο Τ), κυρίως στον Heidegger και δευτερευόντως στον Ortega y Gasset, τον Ellul, τον Virilio κ.ά. Όπως συμβαίνει και διεθνώς, όμως, ούτε στα τμήματα Φιλοσοφίας έχει εδραιώσει τη θέση της η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας. Πέρα από λίγες ηρωικές προσπάθειες πανεπιστημιακών να της δώσουν κεντρική θέση στα προγράμματα σπουδών, η παρουσία της παραμένει κι εκεί περιθωριακή, χωρίς να της αναγνωρίζεται ισότιμο στάτους με τους άλλους κλάδους της Φιλοσοφίας. Όπως είναι φυσικό, αυτός ο διπλός περιορισμός της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας στα τμήματα Φιλοσοφίας την αποκόπτει από τη ζωντανή αλληλεπίδραση με την Ιστορία της Επιστήμης και της Τεχνολογίας, στερώντας, ταυτόχρονα, από τη δεύτερη τη δυνατότητα να επωφεληθεί από επίκαιρους φιλοσοφικούς προβληματισμούς. Μάλιστα, όπως σημειώνει ο Don Ihde, δεν είναι μόνο η Ιστορία της Τεχνολογίας, αλλά και η Ιστορία της Επιστήμης που περιμένει την πολύτιμη συμβολή της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας. Χωρίς να αποτελεί αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο, ένα γενικότερο σύμπτωμα αυτής της κατάστασης είναι ο περιορισμός της φιλοσοφικής συζήτησης γύρω από τα σύγχρονα τεχνοεπιστημονικά προβλήματα σε ζητήματα Ηθικής.

Αυτό το κενό, αυτή την απουσία της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας από τον χώρο των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας στην Ελλάδα, φιλοδοξεί να

καλύψει το ανά χείρας βιβλίο. Τα άρθρα που συγκεντρώνονται εδώ αφορούν τη σύγχρονη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας, και ιδίως την τάση που έχει χαρακτηριστεί ως εμπειρική στροφή στη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας. Παρά το γεγονός ότι δεν πρόκειται για μια θεωρητικά ομοιογενή τάση, η εμπειρική στροφή έχει κάποια βασικά χαρακτηριστικά που τη διαχωρίζουν από την παραδοσιακή Φιλοσοφία της Τεχνολογίας. Το κυριότερο από αυτά είναι η μετάβαση από το κεφαλαίο T στο μικρό και από τον ενικό στον πληθυντικό· με άλλα λόγια, από την Τεχνολογία ως τρόπο ζωής και θέασης του κόσμου στις τεχνολογίες ως τεχνικές διευθετήσεις που καθορίζουν και καθορίζονται από τις κοινωνικές διεργασίες· από την τεχνολογία ως δέσμευση στην τεχνολογία ως πεδίο έκφρασης της κοινωνικής δυναμικότητας. Θα πρέπει, βεβαίως, να σημειωθεί ότι αυτή η αλλαγή οπτικής οφείλει πολλά στον εμπειρισμό και στους θεωρητικούς πειραματισμούς που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του πεδίου STS από τη δεκαετία του 1970 και εντεύθεν. Το δεύτερο χαρακτηριστικό έχει να κάνει με την αποβολή της σύμφυτης με την παραδοσιακή θεώρηση τεχνοφοβίας. Η παραδοσιακή θεώρηση αντιλαμβάνεται την τεχνολογία (την τεχνολογική ματιά) ως μια διαδικασία αποξένωσης από τον εαυτό κι από τις «γνήσιες» ανθρώπινες σχέσεις. Η νεότερη, εμπειρική προσέγγιση δεν βρίσκεται, ακριβώς, στους αντίποδες αυτής της αντίληψης, αλλά την υπερβαίνει, υπό την έννοια ότι παύει να βλέπει την τεχνολογία ως κάτι εξωτερικό προς το υποκείμενο και την κοινωνία. Ταυτόχρονα, όμως, εστιάζει την κριτική της στην αφομοίωση της τεχνολογίας από ένα σύστημα εξουσίας που αποβλέπει στην αναπαραγωγή του κεφαλαιοκρατικού τρόπου οργάνωσης της κοινωνίας. Ο στόχος της εμπειρικής θεώρησης είναι η αμφισβήτηση αυτής της συνύφανσης και η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους ο τεχνικός σχεδιασμός μπορεί να τεθεί στην υπηρεσία εναλλακτικών κοινωνικών και πολιτικών προταγμάτων.

Το τρίτο χαρακτηριστικό της εμπειρικής στροφής αφορά πάλι μια πληθυντικοποίηση, αλλά αυτή τη φορά της ίδιας της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας. Η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας δεν είναι ένα πράγμα –ένα συνεκτικό πλαίσιο μελέτης του τεχνολογικού φαινομένου–, αλλά μια συναρμογή τεσσάρων (τουλάχιστον) διαφορετικών θεωρήσεων. Οι θεωρήσεις αυτές αντιπροσωπεύονται από τα διαφορετικά κείμενα που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον τόμο.

Καταρχάς, η τεχνολογία *είναι* φιλοσοφία. Πριν, δηλαδή, φτάσουμε να μιλήσουμε για Φιλοσοφία της Τεχνολογίας, ο Carl Mitcham μάς προτείνει να δούμε την ίδια την τεχνολογία ως φιλοσοφία. Και μάλιστα, όχι την τεχνολογία γενικώς, αλλά τη μηχανοτεχνία, την πρακτική διαδικασία με την οποία σχεδιάζουμε και υλοποιούμε τον κόσμο που μας περιβάλλει. Υπό αυτή την έννοια, η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας αποτελεί έκφραση της ίδιας της τεχνολογικής σκέψης και εξετάζει ζητήματα που συνδέονται με την εννοιολόγηση του κόσμου και με τους πρακτικούς τρόπους δράσης που αποβλέπουν στον μετασχηματισμό του.

Σύμφωνα με μια άλλη θεώρηση, η τεχνολογία εμπνέει τη φιλοσοφία. Ο Sven Hansson μας καλεί να σκεφτούμε τον ρόλο που έχουν παίξει οι τεχνολογικές μεταφορές στη συγκρότηση του φιλοσοφικού λόγου. Η τεχνολογία δεν αποτελεί απλώς αντικείμενο της φιλοσοφικής έρευνας. Αποτελεί ταυτόχρονα και πηγή ιδεών σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί ο κόσμος. Τεχνολογικοί όροι, μηχανισμοί, υλικά και διαδικασίες έχουν τροφοδοτήσει τη φιλοσοφία με τα απαραίτητα διανοητικά εργαλεία για την εκτέλεση του έργου της. Υπό αυτή την έννοια, οι φιλοσοφικοί στοχασμοί γύρω από το ζήτημα της τεχνολογίας θα πρέπει να τοποθετηθούν «σε ισότιμη βάση με τους στοχασμούς για την εγκυρότητα των επιχειρημάτων και τη φύση των ηθικών κρίσεων».

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, αλλά με μια πιο κοινωνιολογική τροπή, ο Andrew Feenberg υπογραμμίζει την κριτική διάσταση της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας. Η Κριτική Φιλοσοφία της Τεχνολογίας εμπνέεται από την Κριτική Θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης, αλλά και από το πρώιμο πρόγραμμα των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας. Αυτός ο συνδυασμός τής επιτρέπει αφενός να διατυπώσει έναν κριτικό λόγο για τη θέση και τη λειτουργία της τεχνολογίας στις νεότερες κοινωνίες και, αφετέρου, να προτείνει ένα πρόγραμμα υπέρβασης των περιορισμών του τεχνοκρατικού ορθολογισμού μέσω της αναβάθμισης του δημοκρατικού ελέγχου της τεχνολογίας.

Η συλλογή κειμένων που παρουσιάζεται σε αυτό το βιβλίο αρχίζει και τελειώνει με κείμενα του Langdon Winner. Το πρώτο κείμενο είναι το θρυλικό «*Έχουν τα Τεχνήματα Πολιτικές Ιδιότητες;*» και το τελευταίο το μαχητικό «*Μπροστά στην Μάστιγα: Οικονομική και Πολιτική Ανισότητα*». Ο Winner αντιπροσωπεύει

την άποψη ότι η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας είναι πολιτική. Τα τεχνήματα είναι παγιωμένες κοινωνικές σχέσεις που αποτυπώνουν συγκεκριμένους, τοπικούς ή οικουμενικούς, συσχετισμούς εξουσίας. Η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας μελετά τα τεχνήματα και τις υποδομές υπό αυτό ακριβώς το πρίσμα, αναφερόμενη στους κοινωνικούς ανταγωνισμούς κάθε εποχής. Από το 1980, που δημοσιεύτηκε το «*Έχουν τα Τεχνήματα Πολιτικές Ιδιότητες;*», μέχρι το 2014, που δημοσιεύτηκε το «*Μπροστά στην Μάστιγα*», μεσολάβησαν 35 χρόνια που η σχέση της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας με την πολιτική έγινε πιο εμφανής και πιο επιτακτική. Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε πώς ο άνθρωπος που στο πρώτο κείμενο παρουσιάζεται ως ένας από τους στοχαστές που εγκαινίασαν την εμπειρική στροφή στη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας, στο τελευταίο εμφανίζεται ως πολιτικός επιστήμονας που καταγράφει την όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων εξαιτίας της υπαγωγής της τεχνολογίας στη διαδικασία της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης.

Φυσικά, ο τόμος περιλαμβάνει και άλλες θεωρήσεις της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας περισσότερο ή λιγότερο συναφείς με αυτές που αναφέρθηκαν. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας είναι ένα ευρύ και πολύμορφο πεδίο που μπορεί να τροφοδοτήσει με καίριους στοχασμούς τόσο την ίδια την τεχνολογία όσο και τη φιλοσοφία, την πολιτική και τις επιστήμες.

2. Τα κείμενα

Η έκδοση περιλαμβάνει δώδεκα κείμενα γραμμένα από οκτώ διανοητές, δημοσιευμένα την περίοδο 1980-2017.²

Στο πολυδιαβασμένο «*Έχουν τα Τεχνήματα Πολιτικές Ιδιότητες;*», που δημοσιεύτηκε το μακρινό 1980, ο Langdon Winner υπογραμμίζει πως δεν υπάρχει πιο προκλητική ιδέα από την αντίληψη ότι τα τεχνήματα έχουν πολιτικές ιδιότητες. Για τον Winner, οι μηχανές, οι δομές και τα συστήματα της σύγχρονης υλικής κουλτούρας μπορούν κάλλιστα να κριθούν όχι μόνο όσον αφορά τη συμβολή τους στην αποτελεσματικότητα και την παραγωγικότητα, όχι μόνο για τις θετικές και αρνητικές τους περιβαλλοντικές επιπτώσεις, αλλά επίσης και για

2 Προκειμένου να διατηρηθεί η ιστορική διάσταση των κειμένων, οι επιμελητές επέλεξαν να βασιστούν το στιλιστικό πρότυπο και τη μέθοδο παραπομπών που ακολουθεί κάθε συγγραφέας.

τους τρόπους μέσω των οποίων μπορούν να ενσωματώσουν συγκεκριμένες μορφές ισχύος και εξουσίας. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι είμαστε συχνά πρόθυμοι να αλλάξουμε τον τρόπο που ζούμε για να συμβαδίσουμε με την τεχνολογική καινοτομία ενώ αντιστεκόμαστε σε παρόμοια είδη αλλαγών που όμως προτείνονται στο πλαίσιο ενός πολιτικού σχεδιασμού.

Η Diane Michelfelder, αποδεχόμενη την πρόσκληση για τον εορτασμό των 35 χρόνων της *Εταιρείας για τη Φιλοσοφία και την Τεχνολογία* (Society for Philosophy and Technology, SPT), αναστοχάζεται την ανάπτυξη της φιλοσοφίας της τεχνολογίας και διατυπώνει προβλέψεις για τη μελλοντική πορεία της στο κείμενο με τίτλο «Η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας: Όταν “τα πράγματα δεν είναι όπως παλιά”». Για τη συγγραφέα, η ανάπτυξη της φιλοσοφίας της τεχνολογίας έχει επηρεαστεί καθοριστικά από τις ραγδαίες εξελίξεις που έχουν παρατηρηθεί στις συγκλίνουσες τεχνολογίες (νανοτεχνολογία, γνωσιακή επιστήμη, βιοτεχνολογία και πληροφορική). Η ίδια υπογραμμίζει ότι από το 1975 που ιδρύθηκε η SPT έχουν αναδυθεί νέοι σημαντικοί τρόποι σκέψης όσον αφορά τη σχέση των ανθρώπινων όντων με την τεχνολογία, οι οποίοι μας προκαλούν να δούμε τα τεχνολογικά τεχνήματα όχι μόνο ως υλικά εργαλεία αλλά και ως διαμεσολαβητές ή συνδιαμορφωτές του τρόπου με τον οποίο προσλαμβάνουμε τον κόσμο, ενώ αυτοί οι τρόποι σκέψης, καθώς επίσης και η κριτική θεωρία της τεχνολογίας, υπογραμμίζουν με παραγωγικό τρόπο το γεγονός ότι είναι αδύνατο να σκεφτούμε την τεχνική κατασκευή των τεχνημάτων χωρίς να λάβουμε υπόψη την κοινωνική τους και αντιστρόφως. Σε έναν κόσμο όπου «τα πράγματα δεν είναι όπως παλιά», και όπου τα όρια ανάμεσα στο τεχνικό και το κοινωνικό είναι ολοένα και πιο δυσδιάκριτα, η Michelfelder θεωρεί εύλογη τη συνεργασία των φιλοσόφων της τεχνολογίας με συναδέλφους τους από το πεδίο της μηχανοτεχνίας αλλά και από άλλους τομείς με στόχο την από κοινού ανάληψη δημόσιων και ενεργητικότερων πρωτοβουλιών για την προώθηση αλλαγών στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών αποτελεί για την ίδια έναν τρόπο να απαντήσουμε στο ερώτημα σχετικά με το πώς η φιλοσοφία της τεχνολογίας μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική αλλαγή.

Ο Carl Mitcham, λίγο πριν το τέλος του 20ού αιώνα, στο άρθρο του με τίτ-

λο: «*Η Σημασία της Φιλοσοφίας για τη Μηχανοτεχνία*» καταπιάνεται με ένα κρίσιμο ερευνητικό ζήτημα, το οποίο συνδέεται άμεσα με τις «δύο κουλτούρες» του C. P. Snow. Για τον Mitcham η φιλοσοφία είναι σημαντική για τη μηχανοτεχνία για τουλάχιστον τρεις λόγους. Πρώτα από όλα, και αφού μας υπενθυμίζει ότι υφίσταται μια παράδοση γύρω από τη μηχανοτεχνική φιλοσοφία η οποία σε μεγάλο βαθμό αγνοείται ακόμη και από τους μηχανικούς, ο ίδιος τονίζει ότι η φιλοσοφία είναι απαραίτητη για να μπορούν οι μηχανικοί να υπερασπίζονται τους εαυτούς τους απέναντι στη φιλοσοφική κριτική. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με το γεγονός ότι η φιλοσοφία, ειδικά ο κλάδος της ηθικής, είναι απαραίτητος ως αρωγός των μηχανικών στο πλαίσιο της αντιμετώπισης επαγγελματικών προβλημάτων που σχετίζονται με ζητήματα ηθικής. Τέλος, εξαιτίας του εγγενώς φιλοσοφικού χαρακτήρα της μηχανοτεχνίας, η φιλοσοφία μπορεί στην πραγματικότητα να λειτουργήσει με τέτοιο τρόπο ώστε να την οδηγήσει σε καλύτερη κατανόηση της ίδιας της φύσης της.

Η Lynne Rudder Baker στο «*Η Συρρικνούμενη Διαφορά ανάμεσα στα Τεχνήματα και τα Φυσικά Αντικείμενα*» υποστηρίζει ότι παρά το γεγονός ότι τα φυσικά αντικείμενα δημιουργούνται χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση ενώ τα τεχνήματα κατασκευάζονται για να εξυπηρετήσουν έναν δεδομένο σκοπό, η διαφορά αυτή δεν σηματοδοτεί καμία οντολογική ανεπάρκεια των τεχνημάτων ως τέτοιων. Για την ίδια, οι φιλόσοφοι έχουν υποτιμήσει τα τεχνήματα επειδή αντιλαμβάνονται τη μεταφυσική ως στηριζόμενη στη διάκριση μεταξύ όσων «είναι ανεξάρτητα από τον νου» και όσων «εξαρτώνται από τον νου». Η Baker αμφισβητεί τη χρήση αυτής της διάκρισης ως θεμέλιο της μεταφυσικής.

Στο πρώτο από τα τρία συνολικά κείμενά του που φιλοξενούμε σε αυτόν τον τόμο, ο Andrew Feenberg επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα που τίθεται στον τίτλο («*Τι είναι Φιλοσοφία της Τεχνολογίας;*») από δύο οπτικές γωνίες. Πρώτα ιστορικά και στη συνέχεια από τη σκοπιά σύγχρονων προβληματικών, με τη βοήθεια διαφορετικών θεωριών που βρίσκονται στο προσκήνιο από τις αρχές του αιώνα μας. Ο συγγραφέας ασκεί κριτική στην περίοδο του Διαφωτισμού του 18ου αιώνα, υπογραμμίζοντας ότι η τεχνολογία και η επιστήμη έγιναν η βάση για την ανάπτυξη και την εδραίωση μιας νέας κουλτούρας με τον ίδιο σχεδόν τρόπο που το έκαναν τα έθιμα και οι μύθοι σε μια παραδοσιακή κοι-

νωνία. Αυτή η κουλτούρα είναι ξεκάθαρα «χρήσιμη» σε όλες τις εκδοχές της, όμως για τον ίδιο εγείρονται γενικότερα ερωτηματικά όσον αφορά την αξία της. Σε αυτό το πλαίσιο επισημαίνει ότι κρίνουμε τον τεχνολογικό μας πολιτισμό ως περισσότερο ή λιγότερο άξιο, περισσότερο ή λιγότερο ηθικά αιτιολογημένο, περισσότερο ή λιγότερο ικανοποιητικό. Η ίδια η νεωτερικότητα όχι μόνο επιτρέπει αλλά απαιτεί τέτοιου είδους κρίσεις. Προσπαθούμε να καταλάβουμε τους εαυτούς μας σήμερα, όντες μέσα στην τεχνολογία, και ούτε η τεχνική ούτε η επιστημονική γνώση μπορεί να μας βοηθήσει. Ο Feenberg αναδεικνύει το γεγονός ότι στον βαθμό που η κοινωνία μας είναι κατά βάση τεχνολογική, η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας αποτελεί τη θεωρητική της αυτεπίγνωση και παράλληλα η ίδια μάς διδάσκει να αναστοχαζόμαστε γι' αυτό που πάνω από όλα θεωρούμε δεδομένο, δηλαδή για την ορθολογικότητα της νεωτερικότητας.

Με αφορμή την έκδοση της ανθολογίας κειμένων του εκδοτικού οίκου Blackwell για τη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας (*Philosophy of Technology: The Technological Condition*, 2003), ο Don Ihde στο άρθρο του «Ηρθε η ώρα της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας; Μια επισκόπηση της κατάστασης των πραγμάτων» επιχειρεί να συνοψίσει τις τρέχουσες τάσεις και να αναδείξει τα κεντρικά ζητήματα του πεδίου. Αρχικά ο συγγραφέας επισημαίνει ότι και η Φιλοσοφία της Επιστήμης και η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας αποτελούν επινοήσεις του 20ού αιώνα, όμως το κάθε ένα από αυτά τα ακαδημαϊκά πεδία έχει ακολουθήσει διαφορετικές, ως ένα βαθμό, φιλοσοφικές παραδόσεις και έχει διατυπώσει διαφορετικά ερωτήματα. Στη συνέχεια, αναφέρεται στις βασικές εξελίξεις της πρόσφατης Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας (το άρθρο δημοσιεύτηκε το 2004 στο *Philosophy of Science*, που αποτελεί το επίσημο περιοδικό της Philosophy of Science Association, PSA), δίνοντας έμφαση σε επιστημολογικά, περιβαλλοντικά και πολιτισμικά θέματα που ενδεχομένως ενδιαφέρουν σε μεγάλο βαθμό και τους φιλοσόφους της επιστήμης.

Αμέσως μετά, ο Don Ihde απαντά σε πέντε ερωτήσεις των Jan-Kyrrre Berg Olsen και Evan Selinger. Στην αρχή της συνέντευξης ξεκαθαρίζει ότι με το έργο του προσπαθεί να δείξει ότι όπως ακριβώς επινοούμε και διαμορφώνουμε τις τεχνολογίες μας, έτσι κι εμείς οι ίδιοι διαμορφωνόμαστε από αυτές. Αναφέρει χαρακτηριστικά (στεκόμενος στις απεικονιστικές τεχνολογίες) ότι η επιστημο-

νική ερμηνεία αρέσκειται ορισμένες φορές να αυτοχαρακτηρίζεται ως αποσωματοποιημένη ή αδιάφορη για την ενσωματότητα, όμως αν εξετάσουμε τις πειραματικές πρακτικές της και τη χρήση από μέρους της οργάνων, η αίσθηση της ενσωματότητας είναι ισχυρά παρούσα. Ο Ihde επαναλαμβάνει, όπως κάνουν οι περισσότεροι φιλόσοφοι της τεχνολογίας, πως καμιά τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη και πως αυτή η αμφιλεγόμενη και πολυσταθής κατάσταση που διαμορφώνουν οι τεχνολογίες απαιτεί προσεκτικό και κριτικό στοχασμό, έναν στοχασμό ο οποίος θα εστιάζει, ακριβώς, στις εμπειρικές ή συγκεκριμένες καταστάσεις που δημιουργούνται από συγκεκριμένες τεχνολογίες. Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύσσει περιεκτικά τη δική του υλική ερμηνευτική (*material hermeneutics*), η οποία «θα αφήσει τα πράγματα να μιλήσουν» και θα επιβάλει σε όσους δραστηριοποιούνται στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες να χρησιμοποιήσουν τις ίδιες ερευνητικές υλικές τεχνολογίες που εφαρμόζονται στις φυσικές επιστήμες. Ο συγγραφέας ολοκληρώνει τις απαντήσεις του σημειώνοντας ότι είναι πλέον ξεκάθαρο πως οι παλαιότερες αντιλήψεις σύμφωνα με τις οποίες οι κοινωνίες προοδεύουν μέσω μιας τακτικής διαδοχής σταδίων τεχνολογικής ανάπτυξης δεν ισχύουν πλέον.

Ποια είναι τα δυνατά και ποια τα αδύνατα σημεία της σύγχρονης φιλοσοφίας της τεχνολογίας και με ποιο τρόπο είναι δυνατόν το πεδίο να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί στο μέλλον; Αυτά είναι τα ερωτήματα που θέτει ο Philip Brey στο άρθρο του «*Η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας μετά την Εμπειρική Στροφή*», υποστηρίζοντας ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 η φιλοσοφία της τεχνολογίας έχει εισέλθει σε μια νέα εποχή. Ο Brey περιγράφει την *κλασική φιλοσοφία της τεχνολογίας*, στεκόμενος κυρίως στο έργο των Heidegger, Ellul, Mumford, Marcuse και Ortega y Gasset, οι οποίοι είχαν ως κύριο μέλημά τους να ασκήσουν κριτική στις επιδράσεις της τεχνολογίας στην ανθρώπινη κατάσταση. Στη συνέχεια, αναφέρεται στη σύγχρονη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας που αναδύθηκε τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, είτε εκκινώντας από την κλασική φιλοσοφία της τεχνολογίας είτε λειτουργώντας ανεξάρτητα από αυτή. Στο τελευταίο μέρος του κειμένου του ο συγγραφέας αναστοχάζεται κριτικά τη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας εστιάζοντας σε νέες μελλοντικές κατευθύνσεις που μπορεί να καλύψουν τα κενά που έχει ο ίδιος υποδείξει και να διευκολύ-

νουν την ουσιαστικότερη ανάπτυξη του πεδίου.

Ο Sven Ove Hansson στο άρθρο του «Αποπεριθωρισποιώντας τη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας» αναπτύσσει πέντε παραδείγματα σημαντικών φιλοσοφικών συζητήσεων που σχετίζονται με την τεχνολογία, αλλά δεν έχουν αποτελέσει ακόμα αντικείμενο ενδελεχούς πραγμάτευσης: (1) Στο πλαίσιο της Φιλοσοφίας της Επιστήμης, η έννοια του μηχανισμού διαδραματίζει κεντρικό ρόλο. Ο Hansson μάς υπενθυμίζει ότι η έννοια αυτή προέρχεται από την τεχνολογία και η ερμηνεία της συνδέεται με την τεχνολογία. (2) Στο πλαίσιο της Φιλοσοφίας του Νου, μια σειρά από τεχνολογικές αναλογίες (αυτόματα και ρολόγια, τηλεγραφία και τηλεφωνία και πιο πρόσφατα υπολογιστές) επέδρασαν καθοριστικά στην κατανόηση της ανθρώπινης γνωστικής διαδικασίας. (3) Η συζήτηση γύρω από την ελεύθερη βούληση αφορά σε μεγάλο βαθμό τη συσχέτιση της ηθικότητας με τον μηχανισμό. (4) Οι έννοιες του υπολογισμού και των αυτόματων, οι οποίες αποτελούν αφαιρέσεις προερχόμενες από τη συμπεριφορά των τεχνολογικών συσκευών, είναι κεντρικές έννοιες της λογικής και της φιλοσοφίας των μαθηματικών. (5) Η βιοηθική ασχολείται σε μεγάλο βαθμό με τα ηθικά ζητήματα που εγείρονται στον τομέα της ιατρικής φροντίδας λόγω της εισαγωγής νέων τεχνολογιών.

Μπορεί να είμαστε ικανοί να χρησιμοποιούμε πολλές τεχνολογίες, όμως τα περισσότερα από αυτά που νομίζουμε ότι γνωρίζουμε γενικά για την τεχνολογία είναι λανθασμένα. Το λάθος μας πηγάζει από την αντίληψη ότι τα πράγματα είναι διακριτά το κάθε ένα από το άλλο και από εμάς. Στο άρθρο του «Δέκα Παράδοξα της Τεχνολογίας» ο Andrew Feenberg συνοψίζει αρκετά από τα συμπεράσματα στα οποία έχει καταλήξει η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας στοχαζόμενη την πραγματικότητα του τεχνολογικού μας κόσμου και έχοντας εγκαταλείψει τις παλιές χαϊντεγκεριανές και θετικιστικές αντιλήψεις. Τα συμπεράσματα αυτά παρουσιάζονται ως παράδοξα, αν τα δει κανείς υπό το πρίσμα της καθημερινής μας θεώρησης, ενώ συνθέτουν μια Φιλοσοφία της Τεχνολογίας η οποία ανταποκρίνεται ακριβέστερα στις εμπειρίες που αποκτάμε με όλο και μεγαλύτερη συχνότητα. Για τον Feenberg οι τεχνολογίες ανήκουν σε ένα διαδίκτυο οι κόμβοι του οποίου δεν μπορούν να υπάρξουν ως ανεξάρτητες τεχνολογίες· εμείς τείνουμε να βλέπουμε τις τεχνολογίες ως

οιονεί φυσικά αντικείμενα, παραβλέποντας τις κοινωνικές τους διαστάσεις και υποπίπτοντας με αυτόν τον τρόπο σε λανθασμένες ενέργειες, οι οποίες έχουν πολιτικές επιπτώσεις σε πεδία όπως η ανάπτυξη, η ιατρική και η περιβαλλοντική διαχείριση.

Σε ένα πρόσφατο κείμενό του (εκδόθηκε το 2017) με τίτλο «*Μια Κριτική Θεωρία της Τεχνολογίας*» που περιλαμβάνεται σε ένα εγχειρίδιο Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας (ΣΕΤ), ο Andrew Feenberg συνοψίζει τις κεντρικές ιδέες της κριτικής θεωρίας της τεχνολογίας και δείχνει πώς αυτή η θεωρία συνδέεται με τις δύο πηγές της, την Κριτική Θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης και το πρώιμο έργο στο πεδίο των ΣΕΤ. Η κριτική θεωρία της τεχνολογίας του Feenberg συμφωνεί με το τελευταίο στο ότι η τεχνολογία δεν είναι ούτε αξιακά ουδέτερη ούτε οικουμενική, ενώ ταυτόχρονα προτείνει μια ξεκάθαρη θεωρία δημοκρατικών παρεμβάσεων στο πλαίσιο του τεχνολογικού φαινομένου. Στις πρώτες ενότητες αυτού του κειμένου, ο συγγραφέας επιχειρεί να χαρτογραφήσει τη σχέση ανάμεσα στην κριτική θεωρία της τεχνολογίας από τη μια μεριά και σε ορισμένους κύριους διανοητές και μεθοδολογικές καινοτομίες του πεδίου των ΣΕΤ. Στη συνέχεια, ασκεί κριτική στην έννοια της συμμετρίας που αποτελεί κεντρικό άξονα των διανοητικών εγχειρημάτων αυτού του πεδίου. Στις επόμενες ενότητες, εξηγεί τις κύριες έννοιες και μεθόδους της κριτικής θεωρίας της τεχνολογίας και σχολιάζει τις πολιτικές τους συνέπειες.

Το βιβλίο κλείνει με ένα κείμενο γραμμένο από τον Langdon Winner το 2014: «*Μπροστά στη Μάστιγα: Οικονομική και Πολιτική Ανισότητα*». Ο Winner σημειώνει emphaticά ότι οι ελπίδες για το μέλλον της δημοκρατίας θα πρέπει να έρθουν αντιμέτωπες με μια βασική μετατόπιση εξουσίας που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και την τελευταία δεκαετία βρίσκεται στο απόγειό της. Αυτή η μετατόπιση, που αφορά τον έλεγχο επί καθοριστικών αποφάσεων και πολιτικών, συνδέεται άμεσα με τη φαινομενικά αναπόφευκτη μεταβίβαση εξουσίας από τις εθνικές κυβερνήσεις σε υπερεθνικές επιχειρήσεις, από εκλεγμένους αξιωματούχους σε διευθυντές μεγάλων τραπεζών, χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και παγκόσμιων εταιρειών· από τη δημοκρατία στην επιχειρηματοκρατία (corporatocracy), όπως σημειώνει χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τον ίδιο, ζούμε σε μια ιστορική περίοδο κατά την οποία τα δεινά της ανισότητας

έχουν κατ' επανάληψη δει το φως της δημοσιότητας μόνο και μόνο όμως για να κρυφτούν γρήγορα κάτω από το χαλί, σε μια εποχή που κρίσιμες «εκλογές» έχουν υποβιβαστεί σε απλές «δημοπρασίες», σε μια κρίσιμη καμπή όπου οι παραδοσιακοί μηχανισμοί της δημοκρατίας έχουν αντικατασταθεί με τοξικούς, αποκάλυπτους τύπους ολιγαρχίας. Από την άλλη πλευρά, η πρόταση του Winner είναι σαφής: «σε αυτή την ολέθρια κατάσταση, η ανοικτή, ευφυής, επινοητική αντίσταση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού, η οποία μπορεί να εκφραστεί με ποικίλες έξυπνες δράσεις, είναι η καλύτερη πορεία και, ενδεχομένως, το μοναδικό εναπομείναν μονοπάτι».

3. Επικοινωνία και Δημοκρατία

Η μετάφραση είναι μια πράξη που διευρύνει την εννοιολογική επικράτεια μιας γλώσσας. Τα κείμενα που παρουσιάζονται σε αυτόν τον τόμο έχουν στόχο να μεταφέρουν στην ελληνική γλώσσα έννοιες και στοχασμούς από ένα πεδίο που επιχειρεί να εξετάσει τα ζητήματα του τεχνοεπιστημονικού πολιτισμού υπό το πρίσμα της φιλοσοφίας. Η παρούσα συλλογή κειμένων έχει ως στόχο να αναδείξει την ανάγκη ισότιμης συμμετοχής της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας στους κόλπους και στις δραστηριότητες των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας. Επιπλέον, σε μια εποχή που η φιλοσοφική συζήτηση για την τεχνολογία περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην εξέταση ηθικών και κανονιστικών ζητημάτων, η ζωντανή παρουσία της εμπειρικά προσανατολισμένης Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας μπορεί να συμβάλει στη διεύρυνση του πλαισίου της συζήτησης και στην ανάδειξη των διαφορετικών γνωστικών πεδίων που μπορούν να επωφεληθούν από την αλληλεπίδραση με τη φιλοσοφία.

Υπάρχει όμως και μια άλλη ακαδημαϊκή εξέλιξη στην Ελλάδα που μπορεί να επωφεληθεί από την αλληλεπίδραση με τη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας. Μέσα στην πανδημία, άρχισε για πρώτη φορά να θεραπεύεται σε μεταπτυχιακό επίπεδο η Επικοινωνία της Επιστήμης. Η Επικοινωνία της Επιστήμης, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, υποφέρει από την ταύτισή της με την εκλαϊκευση των επιστημονικών γνώσεων. Οι εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών, ωστόσο, έχουν δείξει αφενός ότι η Επικοινωνία της Επιστήμης δεν αφορά μόνο τις επιστήμες, αλλά όλο το φάσμα των τεχνοεπιστημονικών ζητημάτων

που έχουν αποκτήσει κεντρική θέση στις κοινωνίες του όψιμου 20ού και του 21ου αιώνα· και, αφετέρου, ότι η Επικοινωνία της Επιστήμης είναι πολύ περισσότερο πράγματα από την απλοποιημένη κοινοποίηση εγκυκλοπαιδικών γνώσεων στο ευρύ κοινό – είναι ένα σύνθετο πεδίο δράσης που περιλαμβάνει την αμφίδρομη επικοινωνία μεταξύ «εργαστηρίου» και κοινωνίας, αλλά και μεταξύ διαφορετικών τεχνοεπιστημονικών πεδίων.

Η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας ή, έστω, κάποιες εκδοχές της μπορούν να συνομιλήσουν παραγωγικά με την Επικοινωνία της Επιστήμης. Για παράδειγμα, η Κριτική Θεωρία της Τεχνολογίας που προτείνει ο Andrew Feenberg προσβλέπει στη δίχως στεγανά και αξιωματικές προϋποθέσεις διερεύνηση του τεχνολογικού φαινομένου και στην ενεργοποίηση της δυνατότητας των πολιτών να παρεμβαίνουν ενεργητικά στον σχεδιασμό των μελλοντικών τεχνημάτων. Για να το πετύχει αυτό εστιάζει στις προσπάθειες κριτικής κατανόησης του τρόπου με τον οποίο οι αξίες εγγράφονται στη δομή και τη λειτουργία των τεχνημάτων, καθώς και στις δυνατότητες που αναδύονται από τους εναλλακτικούς τρόπους με τους οποίους διάφορες κοινωνικές ομάδες οικειοποιούνται την ηγεμονική τεχνολογία. Υπό αυτή την έννοια, η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας, μαζί ασφαλώς με τη Φιλοσοφία της Επιστήμης, μπορεί να προμηθεύσει την Επικοινωνία της Επιστήμης με το φιλοσοφικό οπλοστάσιο που θα της επιτρέψει να κατανοήσει τον ρόλο των αξιών στη συγκρότηση του επιστημονικού και τεχνολογικού λόγου. Και, ταυτόχρονα, να εμπνεύσει την προσπάθεια της Επικοινωνίας της Επιστήμης να ενεργοποιήσει τον κριτικό αναστοχασμό σχετικά με τις αξίες που εκπροσωπούνται και εκείνες που δεν εκπροσωπούνται στον σχεδιασμό του τεχνοεπιστημονικού μέλλοντος της κοινωνίας.

Η προσδοκία των επιμελητών αυτού του τόμου είναι να αναδείξουν τη σημασία και την επικαιρότητα της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας, ιδιαίτερα σε μια εποχή που από πολλές απόψεις θυμίζει τη λεγόμενη «πρώτη κρίση της νεότερικότητας». Στις αρχές του 20ού αιώνα, η ιδέα περί της «εκτός ελέγχου τεχνολογίας» τροφοδότησε έναν συντηρητικό τρόπο σκέψης, που αποτέλεσε

ένα από τα κεντρικά νήματα του διανοητικού κλίματος του Μεσοπολέμου. Σήμερα, μοιάζει να διανύουμε μια παρόμοια περίοδο δαιμονοποίησης της τεχνολογίας, η οποία γίνεται αντιληπτή ως μια δύναμη που έχει ξεφύγει, και πάλι, από τον ανθρώπινο έλεγχο και δρομολογεί έναν οδυνηρό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Αποτελεί, ασφαλώς, ειρωνεία το γεγονός ότι, και στις δύο περιπτώσεις, πολλοί από τους πρωταγωνιστές αναζήτησαν τη λύτρωση από την «εκτός ελέγχου τεχνολογία» στην ίδια την τεχνολογία. Πέρα από αυτό όμως, σήμερα δεν μπορούμε να θεμελιώνουμε τη φιλοσοφική θεώρηση της τεχνολογίας ούτε στη ρομαντική ουσιοκρατία ούτε στη θετικιστική ορθολογικότητα. Τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά, έχουν γίνει περίπλοκα και η πείρα ενός αιώνα γεμάτου με πρωτοφανείς καταστροφές αλλά και με πρωτόγνωρα τεχνολογικά επιτεύγματα δεν μας επιτρέπει να είμαστε αφελείς. Η Φιλοσοφία της Τεχνολογίας μπορεί να φωτίσει τον δρόμο για την κατανόηση της εποχής μας –του τεχνοεπιστημονικού πολιτισμού που αποτελεί το παρόν μας– και, ταυτόχρονα, να αναδείξει την κοινωνική προοπτική που κρύβεται στην κριτική θεώρηση της τεχνολογίας.

Αθήνα, Ιούλιος 2023

Χαράλαμπος Κόκκινος
Μανώλης Πατηνιώτης